

УДК 783.28 (477) “XX”

Олег Смоляк, доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри музикознавства, методики виховання та акторної майстерності
Тернопільського національного університету
імені Володимира Гнатюка

ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР У ЕТНОСОФСЬКОМУ РОЗУМІННІ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ “КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ”)

Стаття висвітлює різноаспектні підходи В. Барвінського до використання календарно-обрядового музичного фольклору у своїй творчій та педагогічній діяльності. Тут враховується національно-етнософський пріоритет у процесі соціокультурного творення.

Ключові слова: фольклор, збірки, колядки, щедрівки.

Актуальність проблеми. Ім'я Василя Барвінського як митця надзвичайно широко аспектно у творенні української національної музичної культури першої половини ХХ сторіччя. Це зумовлено в першу чергу тим, що він як особистість втілював найкращі риси композитора-виконавця, педагога, культурно-мистецького діяча, організатора навчально-методичної справи. Такого роду універсальність став підставою для створення цілої плеяди українських композиторів – Р. Савицького, Д. Гординської-Каранович, Н. Нижанківського, В. Витвицького, З. Лиська, які своєю творчістю привносили в музичну культуру яскраво виражений український національний елемент.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідженням життєвої і творчої діяльності В. Барвінського займалися музикознавці С. Павлишин, Л. Кияновська, Я. Якуб'як, Н. Кашкадамова, Р. Савицький-молодший, В. Грабовський, Л. Філоненко, Л. Назар та ін. Останнім часом це вивчення має різноаспектний характер, але ще недостатньо звернено увагу на засоби використання музичного фольклору, зокрема обрядового в його творчому доробку.

Треба зазначити, що дана проблематика (маємо на увазі “В. Барвінський і фольклор”) належить до недосліджених і потребує більш глибокого проникнення у цей предмет.

Мета статті – розкрити різноаспектні підходи В. Барвінського до використання українського музичного фольклору, зокрема обрядового у своїй творчій та педагогічній діяльності, враховуючи національно-етнософський пріоритет у процесі соціокультурного творення. З даної мети випливають наступні завдання, а саме:

- виявити способи етнософського розуміння В. Барвінським музичного фольклору як

неперевершеного феномену в українській культурі;
- адаптувати український обрядовий фольклор у процеси композиторського творення.

Виклад основного матеріалу.

Композиторська спадщина В. Барвінського багатогранна. Крім фортепіанної, симфонічної, вокальної, хорової та камерно-інструментальної творчості, що стала складовою світової музичної культури, В. Барвінський зробив вагомий вклад у жанр обробки української народної пісні. Це особливо спостерігається в обробках українських народних пісень для різних видів та типів хорів як із супроводом різних музичних інструментів, так і без супроводу, для сольного та хорового співу із супроводом фортепіано та різного складу інструментальних ансамблів. На окрему увагу заслуговують аранжування українських народних пісень для фортепіано зі словесним текстом, що, за словами Б. Фільц, “... уможливило виконання народних пісень широкими колами аматорів музичного мистецтва в домашніх умовах і таким чином прилучає їх до неоціненних скарбів народнопісенної творчості українського народу” [6, 36].

Любов до народної музики календарно-обрядового циклу, зокрема зимового у композитора В. Барвінського домінувала протягом усього його творчого життя. Доказом цього є написання в 1917 р. варіацій на тему української народної колядки, а також у 30-х роках – двох гуцульських колядок для малого складу симфонічного оркестру, однієї щедрівки із циклу “Наше сонечко грає на фортепіано” та двох колядок для мішаного хору, сопранового соло та скрипки “Що то за предиво” і “Ой дивнеє народження”. Бо це свого роду й об'єктивізувало підготовку й вихід збірки “Колядки й щедрівки для фортепіано зі словесним текстом”.

ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР У ЕТНОСОФСЬКОМУ РОЗУМІННІ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ “КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ”)

Треба зауважити, що В. Барвінський з особливим пієтетом ставився до традиційного фольклору, зокрема обрядового. Адже, обрядовий фольклор, на його думку, “... належить до найдавніших мелодій, що коріняться ще в добі передхристиянській. Є це пісні, зв’язані або з річними святами чи господарськими подіями, як колядки, щедрівки, гаївки, веснянки, купальські й обжинкові пісні, або пісні, зв’язані важними подіями в житті людини, як пісні весільні, хрестильні, похоронні голосіння” [2, 5 – 6]. Важливим аргументом архайчності цих пісень, на думку В. Барвінського, є “... малий розсяг тонів враз із упертим повторюванням того самого мотиву (напр. “Ой коляда-колядниця”, де чергуються і сусідні тони в об’ємі великої секунди, або у “Щедрику” повторювання мотиву в об’ємі малої терції), відтак строгий діатонізм, а властиво брак півтонових інтервалів (“ангемітонічність”), речитативний характер ритміки і в кінці дещо пізніше характеристичні признаки старогрецьких, властиво староцерковних ладів (з перших часів християнства), що немов умисно ухиляються від почуття усталеної тональності” [2, 6].

Зимовий фольклор, на думку В. Барвінського, один з найбагатших у календарному циклі, особливо специфікою різних обрядових дійств – колядування, засівання, щедрювання. Це найбільш відчутно візуально. Ватаги колядників, засівальників, щедрювальників ходять від хати до хати з піснями-колядками чи щедрівками і бажають господарю, а також кожному члену родини здоров’я, щастя, щедрого врожаю, усяких гараздів у господарстві. В. Барвінському, як і кожному українцю-християнину, без сумніву, були до снаги Свята вечерея, ходіння молодіжних ватаг з вертепом, шопкою, в яких інсценізувалося народження Дитятка Божого.

Новий рік “обслуговували” театралізовані ігри з піснями, з маскованими персонажами – Козою, Маланкою, що зберігають ще язичницькі вірування в магію Сонця, Місяця, Зір. Все це, без сумніву, в душі В. Барвінського залишило особливий трепет і чар, що пізніше вилилося в різдвяний цикл для фортепіано зі словесним текстом “Колядки і щедрівки”.

Своєрідним результатом етнософського розуміння традиційної обрядовості та її значного виховного потенціалу для молодого покоління є збірка В. Барвінського “Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом”, підготовлена і випущена в світ видавництвом Музичного товариства ім. М. Лисенка у Львові в 1931 р. Треба зазначити, що в 1998 р. було перевидано

цей збірник у Тернопільському видавництві “Лілея” а в 2003 р. вийшло третє видання цього збірника у видавництві “Збруч” (підготував до випуску О.С. Смоляк).

Збірник “Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом” В. Барвінського представлений 22 зразками зимового календарно-обрядового фольклору з Галичини, Наддніпрянської України, Закарпаття та Лемківщини. Це засвідчує соборний підхід композитора у використанні пісенного матеріалу. Серед них – декілька фортепіанних перекладів хорових обробок колядок і щедрівок Кирила Стеценка. У збірнику використано словесну підтекстовку першої строфи. Це є доказом того, що В. Барвінський, знаючи природу народної пісні, намагався зберегти її природний синкретизм. Треба зауважити, що частину текстів наступних строф, зокрема порядкових номерів 14, 15 та 21 подано в кінці збірки окремо, а повні тексти інших порядкових номерів скеровані до збірника Т. Купчинського “Вселенная веселися” та збірки колядок і щедрівок для мішаного хору К. Стеценка.

В. Барвінський помістив у збірнику 22 колядки й щедрівки, що представляють усі терени України – Галичину, Лемківщину, Закарпаття, Центральну Україну (за визначення В. Барвінського, – Велику Україну). Зокрема, 8 колядок з Галичини, 6 колядок та 3 щедрівки із Великої України. Крім цього композитор використав декілька колядкових та щедрівкових мелодій зі збірників К. Квітки “Українські народні мелодії” та Ф. Колесси “Народні пісні з Галицької Лемківщини” і “Народні пісні з Закарпаття” – це відповідно “Жала Гануся шовкову траву” “Ізрівняй, Боже, гори, долини” та “Пішла дівчина в Дунай по воду”.

Опрацьовуючи матеріал цього збірника, композитор ставив собі за мету, як сам він зазначав, “... видобути та підкреслити ту природну красу, яка криється не раз і в простенькій мелодії, а яку часто вбивають т. зв. “популярні” опрацювання в різних інших збірниках та тим способом причинитися до піднесення музично-мистецького “смаку” у споживачів того роду музичної літератури” [1, 2].

Аналізуючи структурний аспект збірника В. Барвінського “Колядки і щедрівки”, можна на перший погляд відчутти безсистемну подачу матеріалу. Але якщо приглянутися до цієї систематизації більш детально, то відчувається певна логічність цієї послідовності. Впершу чергу, у збірнику домінує християнське начало в подачі матеріалу над світським, що вказує на глибоку християнську побожність укладача. Адже,

ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР У ЕТНОСОФСЬКОМУ РОЗУМІННІ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ “КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ”)

перших 8 творів і така ж кількість останніх представляють групу колядок християнського змісту, а 6, що знаходяться в середині збірника, репрезентують групу дохристиянських колядок й щедрівок. Крім цього, можна упевнитися й в логічності зіставлення пісенного матеріалу. Адже, самі колядки й щедрівки слідує одна за одною, виходячи з їхньої популярності серед народу. Для прикладу, збірник відкривається колядкою “Бог предвічний народився”, що, без сумніву, є найпопулярнішою не тільки в Галичині, але й в усіх місцевостях України. Опісля слідує “Нова радість стала” (галицький варіант), “Небо і земля нині торжествують”, “Нова радість стала” (ще один галицький варіант), “На небі зірка ясна засяла”, “Ой дивнеє народження”, “Добрий вечір тобі, пане господарю” та “Діва Марія церкву строїла”. Колядки християнського змісту, що розміщені при кінці, ніби продовжують ієрархію популярності. Це колядки “Христос родився”, “У Вифлємі нині новина”, “Не плач, Рахиле”, “Тішла дівчина” та “Був Святий вечір”. До речі, лише колядка “Тішла дівчина в Дунай по воду”, що записана на Лемківщині, зберігає як в тексті, так і в мелодії язичницькі елементи.

Треба зауважити, що колядки християнського змісту – це переважно апокрифічні твори, які оспівують народження Сина Божого Ісуса Христа, Пречисту Діву Марію та святих апостолів. Спочатку колядки християнського змісту виконувалися в церквах як позалітургійні твори для кращого тлумачення Святого Письма, а з часом вони, фольклоризувавшись, ввійшли у народне співоче середовище як складові різних обрядових дійств, а то й виконувалися родинами на Святий вечір після споживання святвечірніх страв. За тематикою, ці твори є суто біблійними, а за мелодикою вони розкривають радість та благоговіння з приводу народження Дитятка Божого. У даному разі розуміння В. Барвінським краси християнських коляд повністю збігаються із висловлюванням І. Франка про цей жанр: “Де колядка наша черпала зміст прямо з оповідання євангельського, а форму з пісні народної і де надто правдиво релігійний настрій і глибоке чуття автора здужали перетопити ті далекі від себе елементи в одну органічну цілість, там тільки ми одержали пісні справді вірцеві, твори високої поетичної стійності, яких не постидалась би жодна література на світі... твори, котрі справедливо і по заслугі здобули собі серед народу таку широку популярність і не стратять її доти, доки серед народу тривати буде тепле чуття релігійне і прив’язання до своїх гарних поетичних звичаїв і обрядів” [7, 22].

Після семи колядок християнського змісту в збірнику слідує колядки контамінованого типу (справедливіше їх можна назвати християнізованими). На мелосному рівні в них виразно збережені традиційні елементи, а на словесному – християнізовані. Зокрема, це найбільш відчутно у приспівках колядок: “Радуйся земле, вже Син Божий народився”, “Святий вечір, добрий вечір”, “Славен єси наш милий Боже на небеси”. Після християнізованих колядок подані щедрівки “Ой учора із вечора”, “Жала Гануся шовкову траву” та “Ізрівняй Боже гори, долини”. Треба зауважити, що щедрівки в українській різдвяній обрядовості менш культивуються ніж колядки. Адже вони властиві лише третьому циклу Різдвяних свят – Водохрещам. Щедрівки, як і колядки, для В. Барвінського також були одним із найшановніших жанрів, оскільки композитор у них вклав не менше душі, ніж у колядки.

Якщо аналізувати збірник “Колядки і щедрівки” з музикознавчої точки зору, то можна зауважити, що основний принцип, який був покладений композитором В. Барвінським у систему впорядкування цього збірника, базувався на двох началах: застосуванні розмаїтого музичного викладу та використанні розмаїтих пісенно-музичних форм. “Щоби той збірничок, як зазначав композитор, міг зацікавити не тільки пересічного грача на фортеп’яно, але й кожного музично школеного, а то й фахового музиканта, згл. п’яніста” [3, 2].

В. Барвінський як композитор у формотворчому відношенні – мініатюрист. І переконливим доказом цього є його фортепіанні обробки колядок і щедрівок, які виступають у даному збірнику як повністю завершені композиції. Пріоритет у них, як і в основному масиві інших творів, має гармонія, яка є досить яскравою та виразною, філігранно колористичною та одухотвореною. Фортепіанний збірник “Колядки і щедрівки” В. Барвінського є яскравим свідченням неперевершеного володіння композитором пісенною формою. “Гармонічне тло цих композицій доволі свіже, забарвлене елементами романтизму та імпресіонізму” [5, 3].

У пізніший період, зокрема у збірці “Колядки й щедрівки для фортепіано зі словесним текстом” В. Барвінський повертає у протилежний від імпресіонізму бік, прагнучи органічно поєднати власний індивідуальний стиль з народнопісенними джерелами. “Народна пісня у свідомості композитора неодмінно постає у конкретиці свого живого побутування, тобто пов’язана з тим чи тим характерним фактурним викладом (зокрема,

ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР У ЕТНОСОФСЬКОМУ РОЗУМІННІ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ “КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ”)

підголосковим у гуртовому співі)” [4, 23]. Отже, опора на фольклорну основу в уяві В. Барвінського входить у певне протиріччя з фактурними моделями, виробленими імпресіонізмом. Власне цим можна пояснити відмову композитора в його подальшій творчості від імпресіоністичної стилістики. Можливо, існували й інші мотиви, аналіз яких не входить у завдання цієї проблематики. Водночас треба відзначити, що імпресіоністичний колорит як художній елемент постійно пронизує його творчість і в пізній період. Доказом цього є гармонічне тло кожної колядки і щедрівки з аналізованого збірника. Їхня музична тканина збагачена свіжими гармонічними деталями, оригінальними фонічними ефектами, незвичними функціональними ходами.

Висновки. Вище зазначене дає підстави стверджувати, що збірник “Колядки й щедрівки для фортепіано зі словесним текстом” в опрацюванні В. Барвінського є своєрідним підсумком етнософського розуміння обрядового фольклору як надзвичайно цінного джерела в процесі виховання підростаючого покоління стародавніми етногенними артефактами. Тому він належить до неперевершених опусів не лише в українській музичній літературі, а й у світовій. Доказом такої констатації є, в першу чергу, те, що він надзвичайно широко культивується серед учнівської молоді у різного роду початкових навчальних музичних закладах. Крім цього він надзвичайно приваблює слухача гомофонно-гармонічною фактурою, що створює не менш виразне тло, ніж хорове.

1. Барвінський В. Від автора // Колядки й щедрівки на фортепян з підложеним

текстом. – Львів: Видання Музичного товариства ім. М. Лисенка, 1931. – 24 с.

2. Барвінський В. Огляд історії української музики // Барвінський В. З музично-письменницької спадщини. Дослідження, публіцистика, листи / Упорядник В. Грабовський. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 104 – 135.

3. Барвінський В. Колядки й щедрівки на фортепян з підложеним текстом. – Львів: Видання Музичного товариства ім. М. Лисенка, 1931. – 24 с.

4. Кушнірук О. Василь Барвінський і музичний імпресіонізм // Василь Барвінський і українська музична культура. Святкова академія, присвячена 110 річниці від дня народження В. Барвінського. 10 березня 1998 р. Статті та матеріали / Упоряд. О. Смоляк. – Тернопіль, 1998. – С. 19 – 24.

5. Смоляк О. Переднє слово // Барвінський В. Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом / Підготував до випуску О. Смоляк. – Тернопіль: Лілея, 1998. – 24 с.

6. Філюк Б. Жанр обробки народної пісні у творчості Василя Барвінського // Василь Барвінський і українська музична культура. Святкова академія, присвячена 110 річниці від дня народження В. Барвінського. 10 березня 1998 р. Статті та матеріали / Упоряд. О. Смоляк. – Тернопіль, 1998. – С. 36 – 40.

7. Франко І. Наші коляди // Франко І. Твори: У 50 т. – Т. 28 (літературно-критичні праці (1890 – 1892)) / Ред. Колегія: Бернштейн М.Д., Вервес Г.Д., Гордієнко А.Т. та ін.; Упоряд. та коментарі Мазепа Н.Р., Мишанич О.В., Нудьга Г.А. та ін. – К.: Наук, думка, 1980. – С. 7 – 42.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2008.

“Пісня і праця – великі дві сили!
Їм я до ськону бажаю служити”.

Іван Франко
видатний український письменник
громадський і політичний діяч

